

HOLLAND FESTIVAL

76

Concord String Quartet

Amsterdam – Concertgebouw – dinsdag 8 juni 1976 – 20.15 uur
Rotterdam – De Doelen – woensdag 9 juni 1976 – 20.15 uur
Den Haag – Diligentia – donderdag 10 juni 1976 – 20.15 uur

Concord String Quartet

Programma 8 en 10 juni

Charles Ives 1874–1954 **Tweede Strijkkwartet (1907/1913)**
Discussions : Andante moderato
Arguments : Allegro con spirito
The call of the mountains : Adagio

Jacob Druckman 1928 **Tweede strijkkwartet (1966)**
in één deel

pauze

Elliott Carter 1908 **Eerste strijkkwartet (1950/1951)**
Fantasia : Maestoso – Allegro
scorrevole
Allegro scorrevole – Adagio
Variaties

Programma 9 juni

Charles Ives 1874–1954 **Tweede strijkkwartet (1907/1913)**
Discussions : Andante moderato
Arguments : Allegro con spirito
The call of the mountains : Adagio

Gunther Schuller 1925 **Tweede strijkkwartet (1965)**
in drie delen

pauze

Elliott Carter 1908 **Eerste strijkkwartet (1950/1951)**
Fantasia : Maestoso – Allegro
scorrevole
Allegro scorrevole – Adagio
Variaties

Concord String Quartet

Het Concord String Quartet, bestaande uit Mark Sokol en Andrew Jennings, viool, John Kachanowski, altviool, en Norman Fischer, violoncel, begon zijn carrière in 1972. Onmiddellijk in het eerste seizoen van zijn bestaan werd het kwartet de Walter Naumburg Chamber Music Award toegekend voor een recital waar zij o.m. de eerste uitvoering van George Rochbergs Derde strijkkwartet gaven. Hun repertoire omvat behalve alle kwartetten van Beethoven, De Arriaga, Bartók, Berg en Schönberg ook zelden uitgevoerde pianokwintetten als die van Mahler. Het kwartet verstreekte in zijn korte bestaan al vele compositie-opdrachten o.a. aan George Rochberg, Lajaren Hiller, William Bolcom en Lukas Foss. Grammofoonplaten van het kwartet verschenen bij Vox, Nonesuch en Turnabout.

Het Concord String Quartet bespeelt instrumenten van de Italiaanse vioolbouwer Sergio Peresson uit Udine.

Concord String Quartet

Charles Ives: Tweede strijkkwartet

Het Tweede strijkkwartet geeft een beeld van Ives op zijn stekeligst, en is tegelijkertijd een indrukwekkende en een moeilijk toegankelijke compositie. Op de titelpagina van het manuscript staat het volgende vermeld: 'S Q for 4 men – who converse, discuss, argue (in re 'politics'), fight, shake hands, shut up – then walk up the mountainside to view the firmament.'

Het eerste deel 'Discussions', begint langzaam met een soort beschouwende gedachtenwisseling tussen de vier strijkinstrumenten. De conversatie wordt verhit, de dissonanten schrijnender. Tenslotte citeert de altviool, temidden van een hevig gekrakeel, 'Dixie'. Andere aanhalingen uit 'Marching through Georgia' en 'Massa's in the Cold, Cold Ground' lijken de politieke discussie te situeren rond de Burgeroorlog. Deze vertrouwde melodieën – met een voorbijgaande reminiscensie aan 'Turkey in the Straw' – dragen bij tot het verlichten van de ergste spanning veroorzaakt door tegengestelde klanken en ritmen. 'Discussions' gaat over in 'Arguments', zoals de titel van het tweede deel luidt, dat in het algemeen een feller karakter heeft. Ook humoristische elementen afkomstig van de tweede viool, spelen een rol. Deze partij wordt door Ives aangeduid met 'Rollo Finck' in het manuscript (dit is vermoedelijk een toespeling op Henry T. Finck, de aartsconservatieve muziekcriticus van de New York Evening Post). Rollo stelt enige pogingen in het werk tot een sentimentele cadens maar wordt prompt weggeschreeuwd door de anderen. Dan volgt een gedeelte met citaten van Brahms en Beethoven en van Ives' eeuwige favoriet 'Columbia, the Gem of the Ocean'. Het laatste deel, getiteld 'The Call of the Mountains', is een langzaam deel met een veel somberder karakter dan de andere delen. Het slot vooral is onvergetelijk.

Jacob Druckman: Tweede strijkkwartet

Druckmans Tweede strijkkwartet werd 18 jaar na het Eerste strijkkwartet, dat in 1948 ontstond, voltooid. Toen de opdracht voor dit kwartet werd verstrekt door het Juilliard String Quartet, maakte Jacob Druckman een periode in zijn leven door, die hij achteraf een crisis in zijn componistencarrière noemt, een periode waarin zijn doel hem duidelijk voor ogen kwam te staan en hij een zekere rijpheid had bereikt. Verder was hij bezig met zijn eerste elektronische werk 'Animus I' voor trombone en tape (waarvan een opname werd gemaakt voor Turnabout), een ervaring die zijn gedachten over instrumentale muziek beïnvloedde, zoals dat bij veel componisten het geval was. Tenslotte ging zijn belangstelling uit naar het werken met diverse gesystematiseerde ritmische en metrische complexen, iets wat ook terug te vinden is in Elliott Carters drie strijkkwartetten. Kortom de componist acht dit kwartet zelf een van zijn belangrijkste werken, omdat hij zich bij het werken hieraan realiseerde dat het menselijk-dramatische aspect in zijn muziek de intellectuele ordening ging overheersen.

De grondgedachte van dit ééndelige strijkkwartet is de volgende: de macrostructuur van het werk is gebaseerd op een twaalftoonreeks die in zoverre symmetrisch is, dat de omkering van de kreeftgang gelijk is aan het origineel. Reeksen met een gelijksoortige symmetrie zijn al te vinden in composities van Webern. Druckman heeft het kwartet in twaalf onderdelen opgebouwd, inclusief het begin en het eind, waar de tonen van de reeks te horen zijn als aangehouden unisoni. Omdat deze unisoni ook gebruikt worden als relatieve rustpunten, fungeren zij bovendien als equivalenten van de cadens in de tonale muziek. Tussen deze unisoni in komen fragmenten voor van meer complexe en geagiteerde muziek, zodat er een voor het oor gemakkelijke herkenbare eb en vloed in de dramatische ontwikkeling ontstaat.

Door de bijzondere symmetrie van de reeks heeft Druckman het kwartet ook als een palindroom opgezet, met een symmetrie aan weerszijden van het middelpunt in het aantal fragmenten tussen de unisoni in en in het aantal instrumenten dat speelt, waarmee bedoeld wordt of het fragment wordt uitgevoerd door een solo-instrument, een duo, een trio of door het gehele kwartet. Muzikaal gesproken, te oordelen naar wat de musici spelen, is het werk geen palindroom van het type dat ontstaat als men de partituur op zijn kop houdt. Druckman stelt met nadruk dat ieder onderdeel van de partituur zich ontwikkelt overeenkomstig zijn eigen retorische aard en zijn eigen relatie met het erop volgende unisono. In feite zegt hij dat hij zich, naarmate hij verder vorderde met het werk, steeds minder gelegen liet liggen zowel aan de meer mechanische aspecten van de totale opzet als aan de ritmische complexiteiten op zichzelf. Hij concentreerde zich integendeel steeds meer op het 'menselijke' element en het losmaken van de energie die opgeëist werd door de specifieke moeilijkheden bij het componeren van dit werk. Deze betrokkenheid wordt misschien ook veroorzaakt door het feit dat Druckman zelf een kundig violist is.

Elk van de vier uitvoerenden is een soort theatraal karakter toegekend, dat tot op zekere hoogte bepaalt wat hij te spelen krijgt. Deze karakters komen het duidelijkst naar voren in de vier cadensen. Andrew Jennings, de tweede violist van het Concord String Quartet, vertelde mij dat 'het Jacobs verzoek was dat de altviool, die de eerste cadens speelt, rapsodisch moest klinken. De eerste viool is flamboyant. De violoncel, in het middengedeelte van het werk, moet een stentorachtige dramatiek hebben. Mijn eigen cadens, tegen het eind, moet klagelijk klinken. Deze vier cadensen verdelen, tussen twee haakjes, het stuk in vijf vrijwel gelijke delen. Er is echter geen motivische of melodische ontwikkeling in de traditionele zin, noch binnen de onderdelen noch van het onderdeel tot onderdeel. De keus van de toonhoogten, die men zou kunnen aanduiden met 'microstructuur', geschiedde voornamelijk aan de hand van de basisreeks en zijn afleidingen door transpositie en permutatie (omkering, kreeftgang en omkering van de kreeftgang). Normaal zouden dat er 48 zijn, maar de symmetrie van de reeks brengt dit aantal terug tot 24. Druckman houdt zich niet aan de orthodoxe regels in het selecteren van zijn materiaal (bijvoorbeeld de regel dat geen toon herhaald mag worden voordat alle elementen van de reeks zijn gespeeld); hij hanteerde deze reeksen meer om te suggereren wat geschreven had kunnen worden, dan om de toehoorder vast te leggen op wat werkelijk geschreven werd. Een laatste punt is, dat de onderdelen niet streng afgescheiden werden in termen van relatieve lengte of begrenzingen. Dikwijls, meestal zelfs, overlappen de onder-

delen elkaar. Een goed voorbeeld is te horen bij de aanvang van het derde unisono, een hoge B, vrijwel aan het begin van het kwartet. In het voorafgaande fragment zijn de twee violen verwickeld in een virtuoos duet, gedurende welk eerst de altviool en later de violoncel met steeds meer nadruk die hoge B laten horen, als om deze onder de aandacht van de beide andere te brengen. Na een kleine acht maten geven de violen het op en zwichten voor de eis om te cadenseren naar B.

Gunther Schuller : Tweede strijkkwartet

Schullers Tweede strijkkwartet werd geschreven in 1965 in opdracht van het Iowa University String Quartet. Het werk werd begonnen in Tanglewood, voortgezet aan boord van de Nieuw Amsterdam en voltooid in Berlijn, waar Gunther Schuller een jaar doorbracht als 'composer-in-residence' met een beurs van de Ford Foundation.

Het kwartet telt drie delen. In het eerste contrasteren cluster-achtige, harmonisch dichte passages met korte lyrische, of rustiger melodische passages, waarin gewoonlijk één van de instrumenten de boventoon voert, ondersteund door de andere.

In het tweede deel worden de contrasten in dichtheid en aard verder benut en uitgebreid. De vijf elementen die een voortdurend gevarieerde muzikale stroom en dichtheid bewerkstelligen zijn: 1) fortissimo drie- en vierstemmige, onderbrekende accoorden; 2) korte cadens-achtige, declamatorische frasen van de individuele instrumenten; 3) begeleidende, aangehouden klanken, doorgaans gedempt; 4) aangehouden clusters, doorgaans 'sul ponticello' gespeeld; 5) diverse korte, pointillistische tussenwerpsels in de vorm van snelle glissandi, uithalen en verschillende geluiden als gehinnik, geblaf, gejack etc. Schuller heeft getracht om dergelijke, voor een strijkkwartet 'onorthodoxe', geluiden te integreren in de textuur van dit deel.

De vorm en de textuur van het derde deel zijn gebaseerd op het systematisch toepassen van de zes basisintervallen van de Westerse chromatische toonladder. Elk van de vijf onderdelen van dit deel benadrukt bepaalde karakteristieken van zo'n interval, harmonisch zowel als melodisch. Deze vijf onderdelen vallen verder uiteen in 21 kleine secties, waarin de verschillende ensemble-combinaties binnen een strijkkwartet worden benut. Zo zijn er vier solo-secties, zes verschillende duo's, vier verschillende trio's en vanzelfsprekend één compleet kwartet. De kwartet-sectie komt verschillende malen terug als een soort rondo-thema of refrain. Deze secties zijn zeer kort, gemiddeld tien maten (of ca. 20 sec.). Dit levert een ononderbroken keten van soli, duo's, trio's en kwartetten, waarin beurtelings de bovengenoemde gevarieerde intervalkarakteristieken worden gebruikt.

Boven deze technische beschouwing uitgaande is het doel van de compositie de onuitputtelijk rijke en expressieve mogelijkheden van het strijkkwartet uit te buiten.

Elliott Carter : Eerste strijkkwartet

Slechts weinig componisten hebben een dergelijke algemene waardering onderzonden van hun tijdgenoten als Elliott Carter. Deze waardering begon met zijn Eerste strijkkwartet, gecomponeerd in 1950/51, toen Carter teruggetrokken leefde in de woestijn van Arizona. De complexiteit en de technische eisen van het kwartet zijn berucht, men had zelfs de neiging zich op dit aspect van Carters muziek blind te staren ten nadele van een dieper inzicht in de expressieve elementen ervan. Hoewel het Eerste strijkkwartet de indruk wekt alleen in een eigen wereld tot zijn recht te komen, toont een nader onderzoek aan dat het wel degelijk deel uitmaakt van de Amerikaanse muziek zoals die gekarakteriseerd wordt door het werk van William Schuman, Peter Mennin, Roger Sessions en anderen. Polytonaliteit, essentieel bij deze componisten, doet haar ietwat verholde intrede in dit kwartet evenals enige pseudo-jazz.

Elliott Carter geeft de volgende toelichting op dit werk:

'Het Eerste strijkkwartet is geschreven in vier omvangrijke delen: Fantasia, Allegro scorrevole, Adagio en Variaties. Dit schema wordt onderbroken door twee pauzes, één midden in het Allegro scorrevole en de tweede vlak nadat de violoncel de Variaties heeft ingezet, wanneer de andere instrumenten het Adagio

afsluiten. Het eerste deel, Fantasia, brengt talrijke contrasterende thema's van verschillend karakter, die herhaaldelijk in contrapunt worden gecombineerd, en wordt besloten met een samenklinken van de vier hoofdthema's, die hierin afwisselend op de voorgrond treden. Dit vormt de onmiddellijke overgang naar het Allegro scorrevole, een mozaïek van korte fragmenten, dat één keer wordt onderbroken door een pauze, weer opgevat wordt en tenslotte definitief onderbroken door een uitbarsting die het begin vormt van het Adagio.

Gedurende dit uitgebreide langzame deel, spelen de twee violen con sordino zachte contemplatieve muziek, beantwoord door een gepassioneerde, ruig recitatief van altviool en violoncel. Dit Adagio belichaamt het meest extreme punt van divergentie tussen gelijktijdig gebrachte thema's in het kwartet en wordt voorbereid en weer afgesloten door talloze momenten van minder intensieve differentiatie. Het laatste deel, Variaties, bestaat uit een serie verschillende thema's die bij iedere herhaling sneller worden gespeeld, waarbij sommige eerder hun verdwijnpunt bereiken dan andere.'